

BIZÁNCBAN MI A SZÉP?

Konsztantyin Nyikolajevics Leontyev: A bizantinizmus és a szlávosság

Mivel a haladás továbbra is feltartóztathatatlanul látszik, még ma is ünnep, ha az ember végre egy igazi kerékkötővel, reakciós elemmel szembesülhet. A XIX. századi orosz gondolkodó, Konsztantyin Leontyev arra a következtetésre jutott, hogy már ennyi is sok volt a progresszióból, ideje lenne észhez térni. Mivel egy igazi konzervatív (nem közveszélyes messianista vagy kőkorszaki muzsikdemokráciáról álmódzó szlavofil) sosem kínál menekülést az olvasónak valamiféle utópiában, Leontyev sem ígérhet többet a hanyatlás lassításánál.

De nézzük, miért van pusztulásra ítélve minden ember alkotta mű, azon belül az államok és a birodalmak, köztük Oroszország is. Hogyan jutottak a nemlétebe azok, amelyek már végigmentek a fejlődési és hanyatlási cikluson, mi vár még azokra, amelyek már elindultak a lejtőn. A leírásban használt metaforák nagy része élettani jellegű, nem függetlenül attól, hogy Leontyev orvosi végzettséget szerzett, bár olyan ijesztőnek találta a moszkvai egyetem preparátumait, hogy inkább más pályát választott.

Igy is organizmusoknak látta az államokat és a nemzeteket, amelyek egyszerű szintről indulnak, még kevésbé egyéniek, a mai brutalista építészetnek is becsületére való küklopszbunkereket hagynak ránk. A csírák, ebihalak még nem nagyon különbözöek, de „a növekedéssel a tartalom is összetettebb lesz”, ha a növény nagyra nő, hamarosan virág és gyümölcsöt hoz, itt még van fejlődés, nem is akármilyen.

Leontyev még azt is kimondja, hogy ebben a szakaszban vétek konzervatívnak lenni. Caesar, Periklész, Kőrösz koráig a haladás minden hívének igaza volt, és minden konzervatív tévedett. Aztán fordult a kocka. De maradjunk még a virágzó bonyolultság korszakában. Létezik még a szatrapákból, márkikból, lordokból, pánokból, bégekből álló politikai arisztokrácia, de hamarosan kialakul az egyeduradalom, „nagyformátumú diktátorok, imperátorok, királyok” jönnek (cárokat nem említ).

A kibontakozás szakaszát a despotizmus terminus sajátos használatával magyarázza, ez olyan formaképző elem, mint például a palack, ami megakadályozza, hogy az anyag elillanjon, miatta „nem mer az olajfa tölgyfává lenni” (eddig azt hittem, a despotizmus a mandulafácskát is nyírfává akarja változtatni). Ez az erő elég ahhoz, hogy eljuttassa az organizmust az elsődleges egyszerűségtől a virágzó bonyolultságig, de nem tudja konzerválni, nem maradhat örökké a csúcson, hamar megindul a „másodlagos vegyítő egyszerűsödés”.

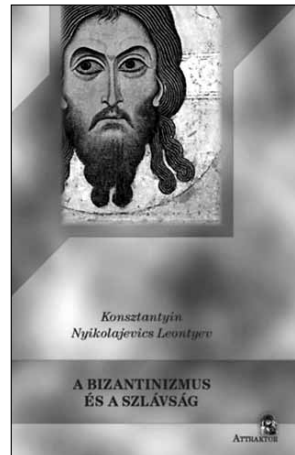
Leontyev inkább a hanyatló szakasz leírásában jeleskedik, hisz attól akar elrettenteni minket. A tüdőgyulladás

Attraktor Könyvkiadó

Fordította, jegyzetekkel ellátta és az utószót írta Farkas Zoltán

Máriabesnyő, 2016

162 oldal, 3200 Ft

részletes leírásán mutatja be, hogy gyógyulás híján a tüdő „*egyneművé, egyformává válik*”, már a halál előtt hasonlítani kezdenek egymásra a haldoklók, utána pedig minden különbség eltűnik, a csontvázak jobban hasonlítanak egymásra, mint az ebihalak. Csak ebből a perspektívából érthető az a kétségbeesett segélykiáltás, hogy „*hagyni kell Oroszországot megfagyni, nehogy megrohadjon*”.

Az Orosz Birodalom a bizantinizmusban találhat olyan konzerváló erőt, amely késleltetheti a pusztulását. Ez politikai szinten önkényuralom, ami nem hangzik jól, de hosszú út vezet az *autokratór* kiszámítható, stabil uralmaig. Már a pogány Rómában kialakult az ideiglenes, majd tartós diktatúra. Mire színre lépett a kereszténység, a nép már megszokta ezt, az új vallás pedig védelmezőt talált benne, és spirituális dimenziót adott az autokráciának. Leontyev számtalan példát hoz fel a világtörténelemből arra, hogy ezer-ezerkét-száz évnél tovább nem maradnak fenn birodalmak, államok. Bizánc kitöltötte ezt az időt, majd külső támadás végzett vele.

Bámulatos, hogy Leontyev milyen közvetlen analógiákat lát az antik birodalmak és a XIX. század második felének európai államai között. Ez nem jelenti azt, hogy a múltban élt. Sok nyelven beszélő, jól informált, világlátott diplomata volt (különösen Törökországot, Görögországot és a Balkánt ismerte jól, a krétai konzulátuson is dolgozott), de úgy elmélyült a keleti kereszténység aszketikus, maximalista változatában, hogy a szeretetesség is eljutott. Leontyev gondolatvilága igen jó példa arra, hogy csak a kereszténység tud mély, sokrétű kapcsolatot teremteni a modern kor és az antikvitás között; akik kiiktatják a szellemi hagyományból a kereszténységet, azok az antik örökségtől is elszakadnak.

Leontyev elutasította Dosztojevszkij és Szolovjov „rózsaszín kereszténységét”, viszolygott a vallás „humanizálásától”, a megbékélést hirdető moralizálástól, mert meghamisítja a hitet az, aki csak szeretetről beszél, rettegésről nem. Kiállt a szerzetesek „fekete” kereszténysége, az „aszketikus és dogmatikus pravoszlávia”, a „bizánci pesszimizmus” mellett. Azzal példálózott, hogy az evangélium nem jövendöl egyetemes testvériséget, viszont olyan időket ígér, amikor fogyatkozik a szeretet, majd eljön az Antikrisztus országa.

Bizáncot valóban az antik állami jog és az új vallás tette stabilná, de az előbbi téren igen jelentős újításokat hajtott végre Diocletianus, keletről vett mintákat követve. Az utolsó pogány császár az uralkodótól kiinduló új hatalmi hierarchiát hozott létre, ezt különböző szinteken kiépített hatóságok működtették. A nyugati civilizáció azonban az ezzel ellentétes köztársasági értékeket idealizálja, így a nevelés hatására gyerekkorunk óta Marathónért lelkesedünk, miközben megvetéssel tekintünk a perzsákra.

Leontyev imponáló példát talál a perzsák hősiességére: a főurak úgy könnyítették meg Xerxész menekülését, hogy egyenként az uralkodó elé járultak, meghajoltak, majd a tengerbe vetették magukat a hajóról. A perzsa Thermopülai áldozatai nagyobb hősök, mint Leónidasz harcostársai, mert kényszer nélkül választják az öngyilkosságot egy valási-állami eszme nevében.

Nemcsak az egyszerű élvezetekben tobzódó XIX. századi kispolgár nem érhet föl ilyen eszményekhez, hanem a germán feudalizmust megtestesítő egocentrikus lovag sem. A nyugati társadalmi hierarchia messze elmarad a bizáncitól, de már azt is nagyrészt lerombolta az egyenlőséget és jólétet ígérő demagógia, a fatális leegyszerűsödés felé haladó társadalomból pedig minden magasabb rendű értéket kiöl a burzsoázia és a szocialista mozgalom.

Leontyev rendszerében nem állítható szembe a hierarchiával az etnikai elv, vagyis nemcsak orosz, hanem „összbizánci” sovinizmus sincs benne. Miközben az Orosz Birodalom egyre nemzetibbé válik, konzervatív körök pedig örülnek a lengyel felkelés leverésének, bosszantják őket a „balti bárók” kiváltságai, Leontyev háborog az idegen eliteket sújtó megtorlás miatt, akkor is elkeseéri a hierarchia rombolása, ha ez amúgy a pravoszláv muzsik jólétét növeli.

Miközben a moszkvai szalonokban a kereszténység vértanúinak tekintik a törökök rabságában szenvedő szlávokat, és hathatós segítséget ígérnek a bajba jutott testvéreknek (hátha a még mindig Isztambul néven ismert Cárgrádot is sikerül megszerezni), Leontyev nem velük, hanem a törökökkel és a görögökkel szimpatizál. Jellemző, hogy azért nem kedveli a bolgárokat és a szerbeket, mert olyannak látja őket, amilyenek szeretnének lenni. Az bántja a nemzeti ébredés hírnökeit, hogy balkáni aljanépnek, nem pedig művelt európeereknek tartják őket, Leontyev viszont azért utasítja el őket, mert már olyanok, mint a franciák. Jólétet és egyenlőséget akarnak, nem pedig nagy eszméket szolgálni (a függetlenségi harc mozgatórugója is csak valamiféle „etnografikus liberalizmus”).

A bolgár nép például egyszerű, de nem naiv, jólelkű vagy buta, hanem fejletlen. Ráadásul Krum kánért lelkesedik, aki serleget készítettett a csatában elesett I. Niképhorosz császár koponyájából, és abból ivott a fényes lakomákon. „A konok, nehéz, ravasz bolgár nő” annyira hasonlít a jólelkű és könnyelmű orosz nőre, mint a műszerész a költőre. De nem az utóbbi kerül ki győztesen minden összehasonlításból. A szerző elismerően ír egy angol vagy amerikai nőről, aki bezáratná a játékkaszinókat és a kávéházakat, ha hatalomra kerülne, hogy ne működjenek olyan intézmények, amelyek „elvonják az otthontól a férfiakat”, Oroszországban viszont azt jelentené a dámák diadala, hogy attól fogva a bojárasszonyok is bejáratosak lesznek ilyen helyekre. A krétai viszont „csinos, szép, merész, büszke, szellemes és egyúttal szívélyes, mosolygós nép”, a külső megjelenése és a temperamentuma is romantikus.

Elmés társalgást folytat (franciául) egy „eszes pasával”, aki olvasta a *Holt lelkeket*, és felfigyelt arra, hogy Gogol komikus hősei számára igen fontos a rangban felettük álló személyek tisztelete. Szerinte nagyon erős lehet az ilyen állam, hisz „ha Csicsikov ilyen, akkor milyenek az okos és jó emberek?” Míg a görögök és a bolgárok a „politikai majmolással” vannak elfoglalva, Oroszország mindaddig erős marad, amíg nem lesz alkotmánya. Mint Carlyle megjegyzi, az oroszok még sokra vihetik, mert megvan bennük „az engedelmesség tehetsége”, ami máshol már kiment a divatból.

De meddig tud ellenállni „az egalitárius, liberális haladás folyamatának”? Leontyev égeshez, rohadáshoz, olvadáshoz és a kolerához hasonlítja a jelenséget (az utóbbin maga is átesett). A despotikusan megformált egész fokozatosan elveszti azokat a tulajdonságait, amelyek megkülönböztetik a környezetétől, bár a virágkor bizonyos jellemzőit az utolsó pillanatig megőrzi. Mondanom sem kell, hogy ekkor már a haladás egyik apostolának sincs igaza, a gyakorlatban mégis „diadalmaskodnak, mert könnyen úsznak az árral”. Egyre nagyobb lendületet kapnak, lefelé a lejtőn, és zászlókat lobogtatva, diadalordítással zuhannak a szakadékba.

Azt írta róla a kitűnő lengyel eszmetörténész, Andrzej Walicki, hogy élete végén már nem nagyon bízott abban, hogy Oroszország önálló kulturális típust hozhat létre. Apokaliptikus látomásokban jelentek meg előtte a jövő lehetséges forgatókönyvei: pápai fennhatóság alá helyezi magát a Birodalom, vagy nem konzervál, hanem a lejtőn lefelé vág az élre, győzelemre viszi a forradalmat, majd lerombolja a polgári kultúrát. Az orosz cár ad szervezett formát a szocialista mozgalomnak, mint Nagy Konstantin császár a kereszténységnek. Vagy a demokratikus, világi Birodalom lesz az Antikrisztus országa.

Már e könyv utolsó fejezetében is körvonalazódik valami a jövőből: egy föderatív köztársaság, amely véget vet a korábbi államiságnak. Alighanem nagy ára lesz az összeolvadásnak, mert elvesznek a helyi sajátosságok, hagyományok. Itália és Spanyolország már csak tartomány lesz az új államban, mint Bretagne vagy Toscana. Csak ne lenne ez annyira ismerős valahonnan.